

Gazdik Gyula:¹ Szíriai válság: „geopolitikai Csernobil”? (I.)

Vezetői összefoglaló

- A szíriai konfliktus már túllépett azon a ponton, hogy polgárháborúnak, vagy klasszikus értelemben vett proxy háborúnak lehessen nevezni.
- A szíriai válság multidimenzionális jellegű: regionális, illetve nemzetközi kihatása van, állami és nem állami szereplők vesznek benne részt, valamint mélyen gyökerező szektáriánus ellentétek szövik át – így hosszú időn át veszélyeztetheti a térséget, s a nemzetközi közösséget.
- A száz esztendővel ezelőtt aláírt Sykes-Picot egyezményre alapozott levantei status quo a jelek szerint végképp meghaladottá vált, a térség új politikai térképének kialakulása bizonytalan ideig, akár évekig eltarthat.
- A szíriai lakott területek lakossági összetételében, kulturális diverzitásában végbemenő változások iránya úgy tűnik, visszafordíthatatlan.
- A jelenlegi szíriai válságot előidéző geostratégiai érdekellentétek között kiemelt helyen szerepel a hosszú évek óta tartó, a katari és iráni megaprojektek nyomán kibontakozó „gázvezeték-háború”.
- A geostratégiai versenyfutást még összetettebbé teszik a Földközi-tenger levantei medencéjében az elmúlt két évtized során talált jelentős szénhidrogénkészletek, illetve a szíriai szárazföldi olaj- és gázkészletek.

Az elemzés az „arab tavasz” nyomán bekövetkező szíriai válsággal foglalkozó hosszabb tanulmány első része. Az írásban tárgyalt kérdések kitérnek a válság jellegére, szélesebb geopolitikai összefüggéseire, az itteni multidimenzionális konfliktusnak a társadalomra gyakorolt katasztrofális kihatásaira, az ország etnikai-vallási térképének átalakulására, a szíriai államiság jövőjére. A konfliktus geostratégiai motiválói közül a tanulmánynak ebben a részében a katari és iráni megaprojektek nyomán jelentkező „gázvezeték-háború” következményei kerülnek megvizsgálásra, emellett az elemzés foglalkozik a levantei offshore szénhidrogénforrások növekvő stratégiai jelentőségével, s a háborúnak a szíriai szénhidrogén-ágazatot érintő következményeivel.

A szíriai válság jellege

Az „arab tavasz” nyomán elindult közel-keleti politikai lavina 2011 tavaszán a geostratégiailag fontos helyen fekvő Szíriát is elérte. Az első világháború után létrejött, etnikai-vallási tekintetben sokszínű levantei államban ennek nyomán felszínre törő belső elégedetlenséget nagyban felerősítette, hogy az ország huzamosabb ideje hatalmi és geostratégiai érdekellentétek metszéspontjában állt.² Az e tényezőkből eredő folyamatok kiszélesedése Szíriát rövid idő alatt a térségbeli erőviszonyok megváltoztatásáért folyó harc epicentrumává tette.

Az itteni társadalmat az elmúlt évek során szétforgácsoló konfliktus már túllépett azon, hogy polgárháborúnak, vagy klasszikus értelemben vett proxy háborúnak lehessen nevezni. A szíriai válságot az teszi különösen veszélyessé, hogy multidimenzionális jellegű: regionális, illetve nemzetközi kihatása van, állami és nem állami szereplők vesznek benne részt, valamint mélyen gyökerező szektáriánus ellentétek szövik át. A levantei országban zajló háborút a CIA volt igazgatója, David H. Petraeus tábornok egy szenátusi meghallgatás során „geopolitikai Csernobilnak”

¹ GAZDIK Gyula, a SVKK tudományos főmunkatársa. Email: gazdik.gyula@uni-nke.hu

² A 22,5 milliós populáció túlnyomó többsége 2011-ben arab volt, a kurdok, örmények és más etnikumok valamivel több mint 10 százalékot tettek ki. A vallási megoszlást tekintve a népesség 74 százaléka szunnita mohamedán volt, a magukat a síita irányzathoz soroló alaviták 11, a kisebb síita irányzatok 2, a drúzok 3, a keresztények 10 százalékot képviseltek. [World Directory of Minorities and Indigenous Peoples – Syria](#), [online], 2011. 10. Forrás: Minority Rights Group International [2016. 09. 08.]

nevezte.³ Azaz egy nukleáris balesethez hasonlóan a következmények évtizedeken át veszélyeztethetik nem pusztán a térséget, hanem az egész nemzetközi közösséget. A szíriai konfliktusról szólva, a 2015. szeptemberi orosz beavatkozás után megjelent elemzésében a Guardian szakírója, Richard Norton-Taylor „geopolitikai földrengésről”, potenciális kihatásait tekintve a hidegháborút követő időszak legjelentősebb fordulópontjáról beszélt.⁴ Az ismert geopolitikai elemző, Robert D. Kaplan pedig a térségbeli, közte a szíriai válság nyomán kialakult hatalmi vákuumot „posztbirodalmi pillanatnak” nevezte. Ezzel a kifejezéssel utalt annak a történelmi folyamatnak a következményeire, amelyek az Oszmán Birodalom, majd ezt követően az e régióban is domináns tényezőkké váló brit és francia kolonialista rendszerek szétesése, valamint az itteni, többnyire mesterséges határok között létrejött államok élén álló „erős emberek” uralmának összeomlásával állt elő. Kaplan a háború bizonytalan ideig tartó folytatódásával, a szíriai és iraki államstruktúrák megváltozásával, a menekültkérdés súlyosbodásával számol.⁵ A kialakult cseppfolyós viszonyok nyomán a térségbeli folyamatokat rövid és középtávon fenyegetőnek tartja. Hangsúlyozza, hogy a nagy kihívás jelenleg nem a demokráciák megteremtése, hanem a rend helyreállítása.⁶

A Szíriában zajló háború dinamikáját nagyban erősíti, hogy az itteni krízis összefonódik az iraki válsággal, a szunnita–síita ellentétek felerősödéséből adódó más térségbeli konfliktusokkal, a Földközi-tenger keleti medencéjének, valamint a szélesebb értelemben vett fekete-tengeri zónának a stratégiai felértékelődéséből adódó hatalmi ellentétekkel. Átfogóbb történelmi keretben szemlélve az említett térségekben zajló átalakulás részét alkotja annak a nagy horderejű, a káoszt hosszú időre bebetonozó fragmentációs és újrendeződési folyamatnak, amely a globalizáció felgyorsulásának időszakától, a múlt század utolsó harmadától az eurázsiai régióban és a geopolitikai tekintetben hozzákapcsolódó övezetekben végbemegy. A Közel-Kelet minden valószínűség szerint az elkövetkezendő évtizedben is a Zbigniew Brzezinski által „Globális Balkánnak” nevezett térség egyik fő tűzfészke marad. A Szezi-csatornától Kínáig, illetve az orosz–kazah határtól az Arab-tengerig húzódó régió instabilitását ebben a periódusban nagyban fokozhatja, hogy a Kaukázus és a közép-ázsiai térség is „forró” konfliktuszónává válhat.⁷ Mindez tovább élezi majd a Nyugat, valamint Oroszország és Kína viszonyát.⁸

A felgyorsult diplomáciai erőfeszítések, az ENSZ BT 2015. december 18-án egyhangúan elfogadott, a politikai rendezést előtérbe állító határozata, a Szíriát Támogató Nemzetközi Csoport (*International Syria Support Group – ISSG*) erőfeszítései, s számos más diplomáciai kezdeményezés ellenére a második világháború utáni korszak legnagyobb humanitárius katasztrófáját előidéző szíriai válság viszonylag gyors deeszkálálásának kevés az esélye.⁹ Az

³ General David H. PETERAEUS, U.S. Army (Ret.): *Testimony Prepared for the Senate Armed Services Committee U.S. Policy in the Middle East*, [online], 2015. 09. 22. Forrás: United States Senate Armed Service Committee [2016. 05. 02.]

⁴ Richard NORTON-TAYLOR: *Syria: a geopolitical earthquake*, [online], 2015. 10. 06. Forrás: The Guardian Online [2016. 07. 03.]

⁵ Jim WIANDT: *Kaplan Focuses On Middle East*, [online], 2016. 04. 26. Forrás: ETF.com [2016. 07. 29.]

⁶ Robert D. KAPLAN: *The Ruins of Empire in the Middle East*, [online], 2015. 05. 25. Forrás: Foreign Policy Online [2016. 09. 04.]

⁷ Zbigniew Brzezinski az 1990-es években megjelent írásában közölt térkép a szövegben forgó térséget az „Instabilitás zónájának” nevezte, s ezen belül külön jelölte az „Eurázsiai Balkánt”. Ez Törökország keleti régióitól Kínáig, illetve az orosz–kazah határtól Afganisztánig terjedő térséget jelentette. (Zbigniew BRZEZINSKI: *The Grand Chessboard. American Primacy and its Geostrategic Imperatives*. New York 1997. 124. o.) A szerző úgy vélte, hogy az „Eurázsiai Balkánnak” nevezett, ásványi kincsekben gazdag régióban hatalmi vákuum alakult ki, melyet a rivális államok igyekeznek majd kihasználni. Ettől eltérő a helyzet az „Instabilitás zónájának” külső övezetében lévő, stratégiaileg fontos Közel-Keleten, ahol az Egyesült Államok a fő „döntőbíró”. Szeptember 11. utáni publikációjában az „Instabilitás zónája” helyett a „Globális Balkán” elnevezést használja. (Zbigniew BRZEZINSKI: *The Choice. Global Domination or Global Leadership*. New York, 2004. 79. o.)

⁸ Oroszország és Kína szerepével foglalkozó írásában Robert D. Kaplan Moszkva és Peking növekvő külpolitikai, katonai aktivitását, erősödő nacionalizmusát ezen országok belső problémáinak fokozódásával hozza összefüggésbe. A két eurázsiai óriás közül különösen Oroszország helyzetét tartja ingatagnak, a központi hatalom nagyfokú meggyengülését, az ország fragmentálódását sem tartja kizártnak. Szerinte az elkövetkezendő évtizedben Kínában is az instabilitás növekedésére kell számítani. Úgy véli, hogy a kialakuló vákuumot kihasználhatják a „globális dzsihadisták”, akiknek a helyzetét nagyban erősítheti, hogy a közép-ázsiai államokban az „arab tavaszhoz” hasonló robbanás következhet be. A szerző a növekvő káosz kezelése szempontjából aggasztónak tartja az EU meggyengülését, a migráció és a terrorveszély kapcsán jelentkező megosztottság elmélyülését. (Robert D. KAPLAN: *Eurasia's Coming Anarchy. The Risks of Chinese and Russian Weakness*, [online]. Forrás: Foreign Affairs Online 2016. március/április [2016. 02. 19.]); 2016 júliusában egy, az Iszlám Állam elleni szíriai orosz katonai műveletek tapasztalataival foglalkozó tudományos fórumon maga Szergej Sojgu orosz védelmi miniszter is figyelmeztetett arra, hogy rövidesen a Kaukázusban és Közép-Ázsiában is a szíriaihoz hasonló válság alakulhat ki, s ez országa részéről megfelelő válaszokat igényel. *Syria-like crises await in Central Asia and Caucasus – Russian defense minister*, [online], 2016. 07. 15. Forrás: rt.com [2016. 09. 04.]; Egyes elemzők arra számítanak, hogy amennyiben Közép-Ázsiában az instabilitás valóban felerősödik, akkor a két leginkább érdekelt hatalom, Oroszország és Kína egyéb külső szerepvállalásaik tekintetében valószínűleg kompromisszumokra kényszerülnek. Rodger BAKER: *A New Round in the Great Game Begins*, [online], 2016.09.07. Forrás: Geopolitical Weekly [2016. 09. 09.]

⁹ A 2015 novemberében lezajlott bécsi fórum óta így nevezik azt a tömörülést, amelyben a szíriai válságban közvetlenül érintett államok, nemzetközi szervezetek képviselői vesznek részt. A jelenleg 20 tagú csoport tagjai: az Arab Liga, az Egyesült Arab Emírségek, az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, Egyiptom, az Egyesült Nemzetek Szervezete, az Európai Unió, Franciaország, Irak, Irán, Jordánia, Katar, Kína, Libanon, Németország, Olaszország, Omán, Oroszország, Szaúd-Arábia és Törökország.

Stratégiai Védelmi Kutatóközpont

ELEMZÉSEK 2016/19.

orosz katonai beavatkozással a szíriai háború menetében új szakasz kezdődött: az ország politikai jövőjének eldöntéséért, az itteni befolyási övezetek biztosításáért folyó versenyfutás a külső szereplők között felgyorsult. Az egymással szemben álló nemzetközi és regionális hatalmi tényezők – élükön az Egyesült Államokkal, Oroszországgal, illetve Szaúd-Arábiával és Iránnal – közötti törésvonalak jelentősek. Ez utóbbiak ellentétei nem pusztán stratégiai, hanem szektáriánus motiváltságúak. A helyzetet még összetettebbé teszi, hogy a két póluson belül is egymást keresztező erővonalak vannak.

Az ISSG tagjai között elvi egyetértés van abban, hogy a rendezés egyik legfontosabb előfeltétele a működését 2013 óta Szíriára is kiterjesztő, az itt és Irakban még mindig jelentős területeket ellenőrzése alatt tartó Iszlám Állam (IS/ISIS/ISIL/Da'ish) katonai felszámolása. A gyakorlatban azonban több érdekelt hatalmi tényező számára a radikális szunnita szervezet elleni harc gyakorta csak másodlagos prioritás: figyelmük fókuszában főképp az általuk támogatott erők stratégiai pozícióit leginkább veszélyeztető más fegyveres szerveződések gyengítése áll. A patrónusok ebből adódó érdekütközésének látványos megnyilvánulása volt egy orosz vadászbombázónak a NATO-tag Törökország légierője általi lelövése a múlt év novemberében. Az ennek nyomán a két ország között kialakult, hosszú hónapokig tartó fagyos viszonyt azóta többé-kevésbé sikerült normalizálni, de a feszültség gyors eszkalálódása világosan jelezte, hogy a szíriai válságban érintett rivális államok közötti komolyabb közvetlen katonai összeütközés lehetőségét sem lehet kizárni.

Az egy éve tartó orosz katonai szerepvállalás következtében a szíriai hadszíntéren a stratégiai erőviszonyok jelentősen megváltoztak: az Aszad-rezsim, amely Irán és az általa mozgósított síita proxy erők folyamatos támogatása ellenére 2015 nyarán a bukás szélére került, mára jelentősen megerősítette a pozícióit. A jelenleg kialakult helyzet sajátossága, hogy katonai sikerei ellenére nem valószínű, hogy a rezsim a fennhatóságát az ország egész területére ki tudja terjeszteni, a másik oldalon pedig ugyancsak valószínűtlennek tűnik, hogy az ellenállók az Aszad-rendszert meg tudják dönteni. Ugyanakkor mindkét oldal elszánt abban, hogy a háborút a győzelemig fogja folytatni. A Moshe Dayan Center Szíria-szakértője e törekvéseket „zero-sum játékként” jellemezte, amely a háború diplomáciai megoldását kizárja.¹⁰ Egyelőre a fejlemények Eyal Zissert igazolják: a konfliktus belső szereplőit a „zero-sum világból kihozni”, a külső aktorok érdekeit közös nevezőre hozni, a politikai átmenetről szóló megállapodást tető alá hozni egyelőre szinte megoldhatatlannak tűnő kihívás.

A maratoni amerikai–orosz alkudozás nyomán 2016. szeptember 9-én Genfben újabb fegyverszünetet, illetve konszolidációs lépéseket jelentettek be.¹¹ A megegyezést – melynek bizalmasan kezelt részeit szeptember végén Oroszország nyilvánosságra hozta – Kerry amerikai külügyminiszter úgy jellemezte, hogy könnyen lehet, hogy az utolsó esélyt jelenti Szíria egységének a megőrzésére.¹² A megállapodást azonban a korábbi tapasztalatok alapján a szakértők nagy része eleve fenntartásokkal fogadta. Richard Haass a Council on Foreign Relations elnöke például a témára reflektáló cikkében figyelmeztetett arra, hogy a tartós tűzszünet megteremtését lehetetlenné teszi, hogy a konfliktusban túl sok, eltérő célokat követő szereplő vesz részt. Nem valószínű, hogy az Egyesült Államok vagy Oroszország a rendezési elgondolását az összes érdekelttel el tudná fogadtatni.¹³ A kételkedő vélemények gyorsan igazolást nyertek: a szemben álló felek részéről számos alkalommal megsértett tűzszünet egy hét után összeomlott. A harci tevékenység az összecsapások fő színterét jelentő aleppói fronton és a mellékhadszíntereken a korábbinál is nagyobb intenzitással folytatódott. Az Egyesült Államok és Oroszország között a szíriai válság kapcsán kialakított együttműködés a mélypontra jutott.

A konfliktus deeszkálálására tett sokadik kísérlet kudarca világosan érzékeltette, hogy a szíriai állam megállíthatatlanul halad a szétesés felé. Noha jelenleg sem az Aszad-rezsim, sem pedig a vele harcban álló ellenfelei nem támogatják Szíria feldarabolását, az egyre kegyetlenebb formát öltő válság napról napra mélyíti a fragmentációt.

¹⁰ Ben LYNFIELD: Analysis: [Long-term prospect for Syria remains bleak](#), [online], 2016.09.12. Forrás: Jerusalem Post Online [2016. 09. 13.]

¹¹ Az amerikai és orosz külügyminiszter által bejelentett többlépcsős rendezési terv első eleme az Iszlám Állam és a Dzsabhat Fatah al-Sham (Levantei Hódítási Front) elleni harc kivételével az ellenségeskedés szüneteltetése, a humanitárius segélyszállítmányoknak a rászorultak részére történő akadálytalan továbbítása volt. A következő elem arról szólt, hogy amennyiben a rezsim és a mérsékelt ellenzékhez tartozó csoportok közötti tűzszünetet többé-kevésbé sikerül betartani, akkor a szeptember 12-én kezdődő folyamat után egy héttel megkezdheti a munkáját a radikális dzsihadista szervezetek elleni amerikai–orosz légitámadások célpontjairól döntő Közös Végrehajtó Központ (Joint Implementation Center). Ezzel párhuzamosan az ENSZ megkísérelte volna a tavasszal félbeszakadt Szíria-közi tárgyalások folytatásának előkészítését. Az amerikai külügyminiszter a megállapodás „alapkövének” nevezte, hogy a rezsim légierője a két hatalom által megjelölt területeken nem hajthat végre támadásokat. Orosz kollégája pedig azt emelte ki, hogy mindkét részről fontosnak tartották a mérsékelt ellenzéki erők és a radikális csoportok szétválasztását. [Remarks With Russian Foreign Minister Sergey Lavrov and UN Special Envoy Staffan de Mistura at a Press Availability](#), [online], 2016.09.09. Forrás: U.S. Department of State, [2016. 09. 11.]

¹² [Remarks Before the Daily Press Briefing](#), [online], 2016.09.12. Forrás: U.S. Department of State [2016. 09. 21.]

¹³ Richard HAASS: [Beware investing too much hope in the Syrian ceasefire](#), [online], 2016.09.13. Forrás: Financial Times Online [2016.09.16.]

Hogy a korábbi állam romjain „független politikai entitások” jönnek-e létre, vagy a régi struktúra formálisan egy föderációvá vagy konföderációvá alakul át, az a belső erőviszonyok alakulásának, illetve a külső szereplők közötti megegyezésnek a függvénye. A belső folyamatok valószínűleg az eddigi iraki államszerkezetet sem hagyják érintetlenül, a két országban végbemenő átalakulás azt is jelenti, hogy a száz esztendővel ezelőtt aláírt Sykes–Picot-egyezményre alapozott levantei status quo végképp meghaladottá válik.¹⁴ A térség új politikai térképének kialakulása bizonytalan ideig, akár több évig is eltarthat. Szíria vonatkozásában a külső patrónusok „oltalma alatt álló” kisebb entitások megjelenése csak az egyik lehetséges és valószínűleg az optimistább forgatókönyv. A másik a szíriai válságzóna térségbeli rádiuszának kiszélesedéséből adódó, az itteni struktúrákat, a közel-keleti régióval szomszédos térségeket is még súlyosabb következményekkel fenyegető káosz.

A szíriai válság következményei

A levantei országban a több éve tartó pusztítás 2015 végéig közel félmillió halálos áldozatot követelt, a sebesültek száma kétmillió körül mozgott.¹⁵ Ez annyit jelent, hogy a politikai lavina kezdete előtt 22 millióra becsült populáció több mint 11 százaléka vált a konfliktus áldozatává az elmúlt években. A szíriai települések jelentős része romokban hever, a múlt év végéig készített szíriai összegzés az anyagi kár összegét 265 milliárd dollárra becsülte. A GDP 2010-hez, a konfliktus kirobbanása előtti évhez képest 2014 végéig 59 százalékkal csökkent, a munkanélküliek részaránya pedig az aktív munkaerő 58 százalékára növekedett.¹⁶ A lakosság 85 százaléka jelenleg szegénységben, döntő hányaduk mélyszegénységben él. A lakosság várható élettartama a konfliktus kirobbanása, 2011 óta 71-ről 55 évre csökkent. A múlt év végéig a populációnak több mint a fele kénytelen volt a lakhelyéről elmenekülni, az országban maradtak közül sokan az igen mostoha feltételeket biztosító „informális” táborokba kerültek. A menekültek közül több mint 5 millió fő az ország határain túl keresett menedéket.¹⁷ Felekezeti, etnikai hovatartozást tekintve – a 2014 végén közreadott becslések szerint – ezek 80 százaléka szunnita arab volt, utánuk a sorban 10, illetve 8 százalékos részarányal a kurdok és a keresztények következtek.¹⁸ Az országból érkező nagyszámú menekült nemcsak a szomszédos államok számára jelent egyre elviselhetlenebb terhet, de egyik kiváltó oka lett az Európai Unióban jelentkező menekültválságnak.¹⁹ A humanitárius segítségre szorulóak száma – az országban élő több százezer palesztin menekülttel együtt – meghaladja a 13 millió főt.²⁰ A szíriaiak közel 70 százaléka nem jut tiszta ivóvízhez, az áramellátás megszűnése, bizonytalanul válása a családok mellett súlyosan érinti a megmaradt egészségügyi hálózatot. Különösen tragikus annak az ENSZ-források által közel 6 millió főre becsült embernek a sorsa, akik a háborús

¹⁴ Az 1916 májusában aláírt titkos brit–francia egyezmény a török birodalom kisázsiai területeinek jövője felett rendelkezett: „földrajzi Szíriát”, Kilikiát francia, Mezopotámiát brit érdekszférába helyezte, a Jordán folyótól keletre lévő területeket is magában foglaló Palesztina pedig nemzetközi ellenőrzés alá került volna. A határokat azonban a Népszövetség mandátumrendszere több ponton is módosította. A palesztinai mandátumot időközben magának biztosító londoni kormány a Jordán folyótól keletre lévő területeket 1921-ben leválasztotta, s az itt létrejövő Transzjordániát brit védnökség alá helyezte. Az újszintén ebben az évben létrejött iraki államhoz 1925-ben hozzácsatolták az eredetileg francia érdekszférába tartozó moszuli régiót. A török nemzeti ellenállás sikere nyomán a franciák lemondtak Kilikiáról, s a szíriai mandátumterületről leválasztva 1926-ban létrehozták Libanont. A határokat, fegyverszüneti vonalakat a második világháború után főképp Izrael Állam létrejötte és a közel-keleti háborúk módosították.

¹⁵ Ian BLACK: *Report on Syria conflict finds 11.5% of population killed or injured*, [online], 2016.02.11. Forrás: The Guardian Online [2016. 02. 20.] A médiumok az elmúlt évben 250-260 ezer halálos áldozatról beszéltek, ezen becslések kiindulópontját korábbi ENSZ-statisztikák képezték. A világszervezet azonban 2014 nyara óta nem rendelkezik megfelelő adatbázissal az áldozatok számának alakulásáról.

¹⁶ Alienation and Violence: *Impact of Syria Crisis Report 2014 (Damascus: SCPR, 2015)*, [online], 2015.03.10. Forrás: Syrian Center for Policy Research [2015. 01. 02.]

¹⁷ *Confronting Fragmentation. SCPR Report, 2015*, [online], 2016.02.11. Forrás: Syrian Center for Policy Research [2016. 02. 12.]; Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága által regisztrált menekültek száma 4,2 millió fő volt. A nem regisztráltakkal együtt azonban a számuk jóval nagyobb: egyes szakértői becslések szerint több mint 5 millió főt tett ki. Fabrice BALANCHE: *Ethnic Cleansing Threatens Syria's Unity*, [online], 2015.12.03. Forrás: The Washington Institute for Near East Policy [2015. 12. 05.]

¹⁸ Fabrice BALANCHE: *i. m.*

¹⁹ 2015-ben több mint egymillió migráns érkezett Európába, közülük az első ízben regisztráltak száma 969 515 főt tett ki. Ez utóbbiak 39 százaléka volt szíriai. *Mixed migration Flows in the Mediterranean and beyond*, [online], 2016.01.28 – 2016.02.03. Forrás: IOM [2016. 02. 09.] Ha nem sikerül hatékony válságkezelést érvényesíteni, akkor a harcok intenzitásának növekedése miatt a menekülthullám különösen Szíria északi régióiból egyre nagyobb lesz. Az év elején készült becslések szerint kétmillió ember kényszerül majd arra, hogy a jelenlegi lakhelyét elhagyja. Fabrice BALANCHE: *The Worst of the Syrian Refugee Crisis Is Coming for Europe*, [online], 2016.02.12. Forrás: The Washington Institute for Near East Policy [2016. 02. 19.]

²⁰ Maha YAHYA: *Refugees and the Making of an Arab Regional Disorder*, [online], 2015.11.09. Forrás: Carnegie Middle East Center [2016. 01. 02.]; Michelle NICHOLS: *Syria tells U.N.: No one cares more about our people than us* [online], 2016.01.15. Forrás: Reuters Online [2016. 01. 16.]

állapotok miatt nehezen megközelíthető helyeken, illetve a kormányerők vagy az ellenzéki fegyveresek könyörtelen blokádjába került városokban, falvakban élnek.²¹ Az ezekben a helységekből menekült emberek száma jelenleg 600 ezer fő körül mozog.²² Esetükben teljesen bizonytalan, hogy mikor juthatnak élelmiszerhez és gyógyszerekhez.

A világszervezet Emberi Jogi Tanácsának februárban közreadott jelentése drámai képet festett a humanitárius katasztrófáról, a nemzetközi humanitárius jognak a szemben álló felek részéről történő semmibe vételéről. A jelentés készítői úgy látják, hogy a szíriai állam a teljes összeomlás szélére jutott.²³ A Világbank elnöke egy áprilisi sajtótájékoztatón úgy vélte, hogy a szíriai rekonstrukció, a háború előtti szint visszaállítása 150-180 milliárd dollárt igényelne. Jelenlegi árfolyamon számolva a hivatalos szíriai becslésnél jóval alacsonyabb összeg is jócskán felülmúlja a Marshall-segély keretében az európai újjáépítésre felhasznált forrásokat. Az említett fórumon a Világbank vezetője 60 milliárd dollárra becsülte azt az összeget, melybe az ISIS által megszállt iraki területeken szükséges újjáépítés kerülne.²⁴ Nagy kérdés, hogy az említett összegeket – amelyek a konfliktus folytatódása miatt napról napra növekednek – valaha is előteremtik-e. A Világbank becslése szerint Szíria körülbelül 20 éves rekonstrukciós fázis után érhetné el a válság előtti igen szerény 3 ezer dollár körüli egy főre jutó GDP-szintet. Amennyiben Szíria szétesik, akkor a korábbi évtizedekhez képest amúgy is szerényebb nemzetközi támogatási alapokba még kevesebb felajánlás érkezne az itteni újjáépítés támogatására.²⁵

A háború kezdetétől 2015 végéig az országban maradt lakosság lélekszáma nagyjából 16 millió főre esett vissza. Az etnikai-vallási összetételben számottevőbb változások a keresztények, a szunnita arabok és a síita imámita irányzathoz kapcsolódó alaviták részarányában mentek végbe. A 2011-ben még a populáció 10 százalékát alkotó keresztények száma körülbelül 40 százalékkal csökkent.²⁶ A szunnita arabok részaránya 64-ről 61 százalékra, az alavitáké pedig 10-ről 13 százalékra módosult. A szíriai társadalom szétforgácsolása nyomán az ország etnikai-vallási térképén jelentős átalakulás megy végbe. Ennek egyik messzesemenő kihatású következménye a kulturálisan sokszínű területek részarányának jelentős csökkenése, illetve átrendeződése.

A háború során a kisebbségekhez tartozók mellett a szekuláris szunnita családok is jelentős számban menekültek el az Iszlám Állam és az ekkor még az al-Kaidához tartozó Dzsabhat al-Nuszra/Nuszra Front és több más radikális iszlamista szervezet által elfoglalt területekről.²⁷ Helyükre máshonnan, így az aleppói kormányzóságból a keleti régiókba menekült szunnita arabok, dzsihadisták és családtagjaik kerültek. A Szíria határain belül maradt 6,6 millió menekült közül körülbelül 2 millió az ellenállók által elfoglalt zónákból menekült a kormányzat által ellenőrzött területekre. Ennél is többen voltak azok, akik a kormány ellenőrizte egyik helységről egy másikba menekültek, mivel az eredeti lakhelyükön maradni túlságosan is veszélyessé vált számukra. Sok család többször is helyváltásra kényszerült. Az Iszlám Állam 2014 szeptemberében bekövetkező támadása miatt az észak-kelet szíriai Kobáni körzetből 300 ezer kurd menekült Törökországba. Az Iszlám Állam erőinek a szövetséges légierő közreműködésével történő visszaszorítása után megkezdődhetett a lassú visszatelepülés, ugyanakkor egyre több hír érkezett a régió legütöképesebb katonai erejét alkotó kurd Népi Védelmi Erők (*Yekîneyên Parastina Gel* – YPG) által végrehajtott etnikai tisztogatásokról. A kurd Demokratikus Unió Pártjának fegyveres szárnya az Iszlám Állammal való kollaboráció vádjára hivatkozva számos faluból elűzte az ott élő arab és turkomán populációt, sokuk házáat pedig lerombolta. Kurd részről tagadták ezeket az állításokat, az Amnesty International tényfeltáró bizottsága azonban megerősítette.²⁸ A szíriai háború az országban élő palesztin menekülteket is súlyosan érintette. Az 560 ezer ENSZ által regisztrált menekültből 450 ezren maradtak az országban, közülük közel 300 ezren kénytelenek voltak az addigi

²¹ Syrian Arab Republic. *About the Crisis*, [online], 2016. Forrás: UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs [2016. 09. 21.]

²² UN advisor foresees more humanitarian deliveries this month to besieged areas in Syria, [online], 2016.06.02. Forrás: UN News Centre [2016. 06. 04.]

²³ Report of the Independent International Commission of Inquiry on the Syrian Arab Republic, [online], 2016.02.11. Forrás: UN Human Rights Council [2016. 02. 22.]

²⁴ Transcript of World Bank Group President Jim Yong Kim's Opening Press Conference. [online], 2016.04.14. Forrás: The World Bank [2016. 04. 16.]

²⁵ Eran YASHIV: *The Economic Devastation of Syria: Strategic Implications*, [online], 2016.08.29. Forrás: INSS Insight No. 850 [2016. 09. 10.]

²⁶ A szóban forgó periódusban körülbelül 700 ezer keresztény menekült el Szíriából. A szomszédos Irakban a helyzet még riasztóbban alakult: a 2003-as amerikai inváziót megelőzően körülbelül 1,5 millió keresztény élt az országban, a folyamatos konfliktus következtében mára a számuk félmillióra, de egyes források szerint 200 ezerre csökkent. Flavius MIHAES: *Syrian Christian Perspectives on the War* [online], 2016.01.07. Forrás: www.atlanticcouncil.org [2016. 06. 04.]

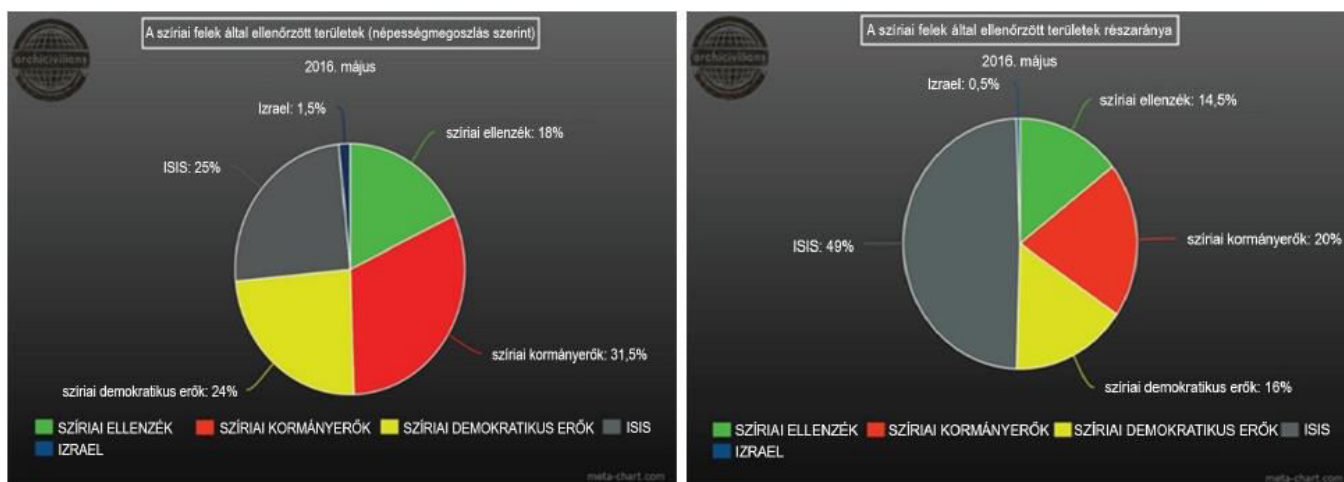
²⁷ A Nuszra Front 2016 júliusában formálisan elszakadt az al-Kaidától, s a Dzsabhat Fatah al-Sham (Levantei Hódítási Front) nevet vette fel. Az al-Kaida vezetésének egyetértésével született döntéssel akarta a szervezet magát „politikailag szalonképesebbé tenni”, az ellenlábás Iszlám Államot kivéve a többi fegyveres ellenzéki szerveződéssel való kapcsolatot erősíteni, a donorok folyamatos támogatását biztosítani.

²⁸ Syria: US Ally's Razing of Villages Amounts to War Crimes, [online], 2015.10.13. Forrás: Amnesty International [2015. 06. 17.]

szálláshelyként szolgáló táborokból más helységekre menekülni. Az országban maradtak több mint 90 százaléka folyamatos humanitárius segítségre szorul, amely a közel-keleti palesztin menekültek ellátásával foglalkozó ENSZ-szervezetet óriási kihívás elé állítja. Az országot elhagyó palesztinok főként Libanonba, Jordániába, Egyiptomba, Törökországba mentek, de nem kevesen voltak olyanok, akik Európába próbáltak eljutni.²⁹

Az Aszad-rezsim a számára stratégiaiul fontos zónában, a Damaszkusz–Homsz–Háma-vonaltól nyugatra, a tengerpartig húzódó sávban, ahol továbbra is a szunniták vannak többségben, amennyire csak tudja igyekszik, a kisebbségek súlyát erősíteni. Homsz városában például több kerületből is távozásra kényszerítették az ott élő szunnitákat, helyükre jórészt máshonnan elűzött alaviták kerültek. Fontos tényező a korábbi évtizedekben tapasztalható, az iráni vezetés által támogatott „síitizálás” felgyorsulása Szíriában a háború időszakában.³⁰

Az ország területén maradt népesség nagy része, több mint 10 millió lakos a kormány ellenőrzése alatt álló régiókban él. A háborúban szemben álló erők fennhatósága alatt álló területek nagyságát bemutató adatok nagyfokú fragmentáltságról tanúskodnak.

1. ábra: A háborúban szemben álló erők fennhatósága alatt álló területek és populáció nagysága³¹

A térkép közreadásakor a rezsim ellenőrizte zónákban élő populáció az ország lakott területeinek közel egyharmadán él. Ugyanakkor Damaszkusz az ország összterületének mindössze 20 százalékát birtokolta. Az ellenkező póluson az ISIS állt, amely az ország területének közel a felét, de a lakott régiók mindössze 25 százalékát ellenőrizte. Hasonló volt az Egyesült Államok által életre hívott, az északi/észak-keleti régiókban működő, elsősorban az YPG kurd fegyveresekre támaszkodó Szíriai Demokratikus Erők (*Syrian Democratic Forces – SDF*) ellenőrzte területek nagysága.³² A Szabad Szíriai Hadsereg, illetve az Aszad-rendszert első számú ellenségnek tekintő iszlamista fegyveres csoportok a lakott övezetek körülbelül 20, a terület 15 százalékát ellenőrzik. A fent közölt becsléseket alaposabban szemügyre véve úgy tűnik, hogy az adatok nem a publikálás dátuma szerinti, hanem inkább az év eleji állapotot tükrözik. Az összetűzések folytatódása következtében a helyzet folyamatosan változik, az eltelt fél év során az Iszlám Állam Szíriában is jelentős területi veszteségeket volt kénytelen elkönyvelni, növekedett a kormányerők és az SDF fennhatósága alatt álló területek kiterjedése.³³ Ez utóbbi további kiszélesedésének azonban jelenleg gátat szab az aleppói régió északi részén 2016 augusztusában kezdődött török katonai beavatkozás. Ankara és az általa támogatott

²⁹ 2016 Syria regional crisis, emergency appeal, [online], 2016. Forrás: UNRWA 2016 [2016. 06. 18.].

³⁰ Irán a síita kegyhelyek támogatása, vallási, kulturális létesítmények működtetése, újjak létrehozásának finanszírozása mellett elsősorban az alavitákat, iszmailitákat és a szunnita hívőket igyekszik a náluk domináns tizenkettes síita irányzatra áttéríteni. Az országban élő síiták számát növelte a 2003-as háború után Szíriába menekült és 2011 után is itt maradt iraki síitáknak, illetve a rendszer támogatására külföldről érkező síita fegyveresek egy részének a kormányzat által ellenőrzött területeken való letelepítése.

³¹ Territorial Control in Syria, [online], 2016.05.23. Forrás: Archicivilians [2016. 06. 20.]

³² Az összefogást szimbolizáló, főként az Iszlám Állam elleni harcra fókuszáló SDF egy ernyőszerzet, 2015 októberében jött létre. A kurd erők mellett a tömörülés részét alkotja a szunnita fegyveres csoportokból álló Szíriai Arab Koalíció, s a csatlakozók között úgyszintén szerepelnek keresztény és turkomán szerveződések.

³³ A Szíriára és Irakra együttesen megadott becslések szerint az Iszlám Állam által ellenőrzött területek nagysága 2015 januárjában közel 91, az idén júliusban megjelent adatok szerint 68 ezer négyzetkilométert tett ki. *Islamic State lost quarter of its Iraq, Syria territory in 18 months: IHS*, [online], 2016.07.10. Forrás: Reuters [2016. 07. 10.]

proxy erők nem pusztán az Iszlám Állam ellen lépnek fel, hanem igyekeznek megakadályozni, hogy az YPG megteremtse az összeköttetést az ország észak-nyugati részén élő kurdokkal, s ezáltal Törökország déli határánál, összefüggő területen egy kurd politikai entitás jöjjön létre.

A lakott területek lakossági összetételében, kulturális diverzitásában végbemenő változások iránya úgy tűnik visszafordíthatatlan, a bizonytalanságba taszított emberek, családok egy jelentős részének kevés a reménye arra, hogy a korábbi lakhelyére visszatérjen. Az etnikailag-vallásilag sokszínű állam 2011 előtti főbb integráló keretei – erős központi hatalom, a szekuláris nacionalista Arab Újjászületés (Baász) Szocialista Pártjának hegemoniája, s a baászizmus ideológia primátusa – meggyengültek, illetve szétestek.³⁴ A keletkező vákuumban a nacionalizmussal szembeni rivális összefogó erőként még inkább felértékelődött a politikai iszlám, az etnikai-vallási, illetve törzsi-nemzeti összetartozás. Ez utóbbi különösen erős az ország lakosságának többségét alkotó szunnita araboknál. Itt kell utalni a lakosság 12-15 százalékát kitevő beduin törzsek szerepére. Ezek a bekövetkező fordulatra eltérő módon reagáltak, de a válság időszakában periférikus hatalmi szereplőkből politikailag fontos tényezővé váltak.³⁵

A szíriai válság geostratégiai motiválói

A „gázvezeték-háború”

A jelenlegi szíriai válságot előidéző geostratégiai érdekellentétek között kiemelt helyen szerepel a hosszú évek óta tartó „gázvezeték-háború”. Ennek a fegyveres konfliktus kimenetelétől függő kifutása a regionális és nemzetközi erőviszonyokat is befolyásolhatja. A fő ütközőpontot a Katarból és Iránból kiinduló megaprojektek jelentik, melyek egyik fő célja az európai gázpiaci pozíciókból való részesedés biztosítása. Az eredeti elgondolásokat tükröző, számos publi-

³⁴ A második világháború alatt Szíriában létrejött Baász Párt (jelenlegi nevét az Arab Szocialista Párttal történő 1954. februári egyesítés után vette fel) az arabok egyesítését tartotta a fő feladatának. A Michel Aflak (1910–1989) és Szalah Bitar (1912–1980) által szekuláris alapon létrehozott szerveződés 1947 áprilisában elfogadott alapokmánya hangsúlyozta, hogy az arabok egy nemzetet alkotnak, amelynek joga van egy államban élnie. A közösség tagjai közötti különbségeket jelentéktelennek tekintette. A baászizmus tényleges kisugárzása főként a Termékeny Félhold államaira, vagyis Szíriára, Irakra, Libanonra és Jordániára korlátozódott. GAZDIK Gyula: *A Közel-és Közép-Kelet a második világháború után*. Korona Könyvkiadó, Budapest, 1997. 333. o.

³⁵ Az itteni törzsek két fő csoportra oszthatók: az Arab-félszigetről a 18. században bevándorló, a nomádok között eredetileg magas presztízst jelentő, tevékenységgel foglalkozó, az ottomán hatóságoktól magukat függetleníteni tudó konföderációkhoz tartozó „előkelő”, valamint a városok közelébe szorított, birka- és kecskenyájukat legeltető, adót fizető „öshonos” vagy „egyszerű” törzsek. A 2011-ben kezdődő válságra történő reagálást az előző évtizedek törzsi politikájában meglévő ellentmondások és az életkörülmények romlása befolyásolta. A szárazság, a sivatagosodás, a fejlesztés elhanyagolása miatt Bassár al-Aszad 2000 nyarán kezdődő elnöki működésének első évtizedében körülbelül 800 ezer ember ment az ország keleti részének törzsi területeiről a központi régió nagyobb városaiba és ezek vonzáskörzetébe. A függetlenné válás és az 1963-as baászista hatalomátvétel után az „előkelő” törzsek vezető rétegeit a hatalom birtokosai igyekeztek háttérbe szorítani. Az ide tartozó, a nagyobb városok mellett az ország keleti, északkeleti, déli részein jórészt mostoha természeti viszonyok között élő, de fontos kereskedelmi útvonalak, kőolajforrások mentén elhelyezkedő konföderációk azonban kiterjedt arabiai, iraki rokoni kapcsolódásokkal rendelkeznek. E törzsek tagjai közül sokaknak szaúdi, kuvaiti vagy más öböl menti államban kiállított útlevéle is van. Ők alkotják a zömét annak a több mint félmillió szíriai munkavállalónak, akik az ország keleti feléből Szaúd-Arábiában dolgoznak. A sivatagi királyságban domináns vavhábizmus sok itt dolgozó szíriai fiatalra hatással van. Már a válság előtti években jelentős pénzek érkeztek az öböl térségből a keleti régióba mecsetek és kulturális létesítmények építésére. Szaúd-Arábia 2013 nyaráról meghatározó szerepre tett szert a szíriai felkelők támogatásában. A függetlenség utáni évek korlátozásai az „egyszerű” törzseket is érzékenyen érintették. De a baászista időszakban, különösen az alavita háttérű Aszad család kormányzásának kezdetétől, az 1970-es évektől e törzsi csoportok mindinkább felértékelődtek Damaszkuszban. A jelenlegi elnök apja, Háfez el-Aszad (1930–2000) a hatalmi bázisát a kisebbségekre támaszkodva próbálta kiszélesíteni. Annak ellenére, hogy a többségi szunnita irányzathoz tartoztak, a beduinokat is e csoport tagjainak tekintette. Közülük főleg az „egyszerű” törzsek megnyerésére, megbízhatónak tartott vezető családjaiknak az államapparátusba és erőszakszervezetekbe történő integrálására törekedett. Az e csoportba tartozó Haddadin és több más beduin törzs 1979–1982 között a hatalom oldalán jelentős szerepet játszott a szunnita Muszlim Testvérek Háma központú felkelésének véres leverésében. Négy évtizeddel később, 2012 júliusában, amikor a rezsim több prominens képviselője, köztük a keresztény vallású védelmi miniszter merénylet áldozata lett, az elnök nem habozott a Haddadin törzsből származó Fahd Dzsasszem al-Freidzs tábornokot kinevezni a helyére. A szíriai válság első szakaszában több „öshonos” törzs vezetője lojalis maradt rezsimhez, később a hadihelyzet változásával a lojalitások is változtak, illetve a törzsek belüli politikai törésvonalak tovább erősödtek. A fent említett Haddadin törzsen belül is Freidzs belépését a kormányba több rivális klán is ellenezte, s az ellenzéket támogatták. Egy másik nagyobb „öshonos” törzs, a vallásilag megosztott Baggara fegyveresei a rezsim oldalán harcolnak, ezzel szemben a rakkai kormányzóságban lévő törzsek zöme eleinte Aszadot támogatta, majd az Iszlám Állam vezérének Abu Bakr al-Bagdadinak tettek hűségesküvet. Az „előkelő” törzsek a válság kitörése óta főként a rezsim mérsékelt ellenzékét támogatják. De egyes törzsi csoportok, együttműködnek/együttműködtek az YPG-vel, taktikai okokból, a közösségük védelme érdekében a Nuszra Fronttal, az Iszlám Állammal, vagy semlegesek, illetve a támogatást illetően belsőleg megosztottak. Dawn CHATTY: *The Bedouin in Contemporary Syria: The Persistence of Tribal Authority and Control*, [online], 2010. Forrás: Middle East Institute [2016. 07. 09.]; Dylan COLLINS: *Tribal 'Blood Ties' and Syria's Civil War: Q&A*, [online], 2015.12.11. Forrás: Syria Deeply [2016. 06. 19.]; Haian DUKHAN: *Tribes and Tribalism in the Syrian Uprising*, [online], 2014. Forrás: University of St Andrews [2016. 06. 17.]

kációban közölt térképen jól látszik, hogy a Perzsa (Arab)-öböl alatt húzódó, a világ leggazdagabb mezőjéből kinyert gázt továbbító két vezeték tervezett útvonalának kritikus pontja Szíria.³⁶

2. ábra: Katari és iráni gázvezeték építési tervek³⁷

A katarai projekt, vagyis az emirátusból kiinduló, Szaúd-Arábián, Jordánián, Szírián keresztül tervezett vezeték Aleppó fölött lépett volna be Törökországba, s tárgyalások folytak arról, hogy török területen, illetve Bulgáriában csatlakoztassák az Európai Unió által szorgalmazott Nabucco vezetékhez. Az 1500 km hosszú, Katar és Törökország közötti vezeték építésének tervét még 2000-ben jelentette be az öböl menti emirátus uralkodója. Szeptember 11., az iraki háború és műszaki okok miatt több éven át jegelt terv az évtized második felében került hangsúlyosan előtérbe. Az Egyesült Államok, Szaúd-Arábia és több más szunnita állam által támogatott elképzelésnek az EU-országokra való kiterjesztése érzékenyen érintette volna Oroszország európai gázmonopóliumát, valamint megszüntetett volna a NATO-tag Törökországnak az iráni gázimporttól való függését.³⁸

A terv úgyszintén keresztezte az európai gázexporttal kapcsolatos iráni elképzeléseket. Aszad szíriai elnök 2009-ben a Katar és Törökország közötti vezeték építését elutasította, de támogatta szoros szövetségesének, Iránnak a vezetéképítési projektjét. Teherán „Iszlám vezetékének” útvonala Törökországot elkerülve, Irakon, Szírián, Libanonon, a Földközi-tengeren és Görögországon keresztül juttatná el a földgázt Európába. Az Irakba és Szíriába vezető szakasz építéséről szó előzetes megállapodást 2011 júliusában írták alá Iránban. A teljes szakasz hossza közel 6000 km, amennyiben megépülne, akkor ez lenne a leghosszabb gázvezeték a térségben. A befejezést 2018-ra tervezték, de a szíriai–iraki válság miatt nem pusztán a határidők, hanem a kivitelezés is teljesen bizonytalanná vált. Az „Iszlám vezeték” Irán regionális befolyását nagyban megnövelné a Közel-Keleten. A térségben az öböl menti arab államok, Jordánia, Törökország és Izrael szeretné ezt az alternatívát megakadályozni. Az iráni elképzelést Moszkva támogatja, mivel ez erősítheti befolyását Teheránban, az építésben orosz vállalatok jelentős szerepet kaphatnának, s a terv megvalósítása Moszkva európai piaci pozícióját kevésbé veszélyeztetni. Az „Iszlám vezetéknek” Damaszkusz részéről történő favorizálása az Európai Unió Nabucco projektjét azonban veszélyeztette, ennek tervezői a Kaszpi-tengeri mellett – az iráni relációt kivéve – a közel-keleti gáz „bekapcsolására” is számítottak. A mélyülő érdekellentét is szerepet játszott abban, hogy az említett megállapodás aláírása után a konfliktus eskalálódott Szíriában.

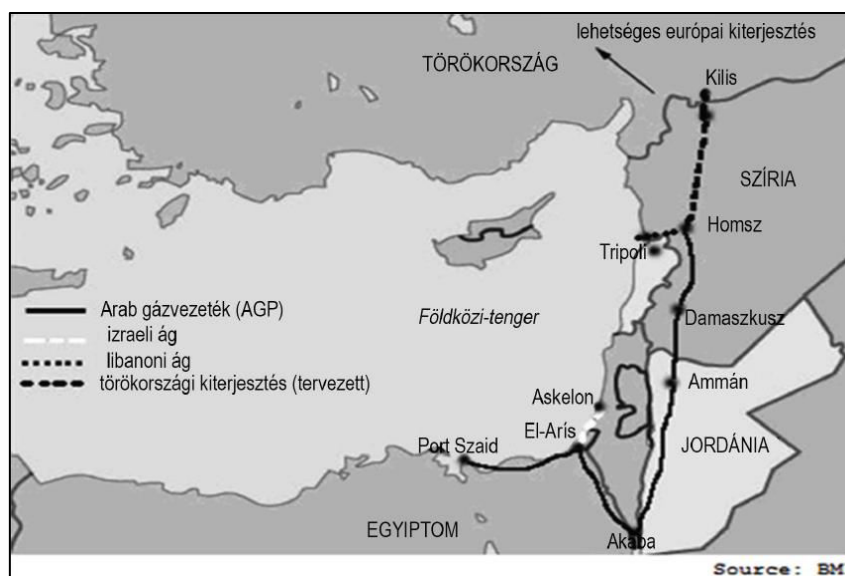
³⁶ A közel 10 ezer km² kiterjedésű, katarai és iráni felségterülethez tartozó összefüggő gázmező nagy része (körülbelül 6000 km²) Katarhoz tartozik. Az itteni Északi-mező (North-field) néven ismert lelőhely a világ ismert földgázkészletének 13 százalékát tartalmazza.

³⁷ *The world's biggest offshore gas projects*, [online], 2014.02.13. Forrás: Offshore Technology [2016. 07. 19.]

³⁸ Forrás: Steve AUSTIN: *Oil prices and the Syrian civil war*, [online], 2015. 10. 14. Oil-Price.Net [2016. 03. 18.]

³⁸ Az európai piacot is ellátó Gazprom közlése szerint az orosz óriásvállalat 2015-ben az európai államok gázimportjának 31 százalékát biztosította. Ezen adat kapcsán azonban utalni kell a statisztikai kimutatás néhány sajátosságára. A részvényesek számára készített éves jelentésnek az európai export relációkról közölt kimutatásai külön kezelik a volt Szovjetunió államait („közel-külföld”), ennél fogva az időközben EU-tagországokká vált balti államok is ebben a kategóriában szerepelnek. Az európai relációba sorolt többi országot – 25 EU-állam, Törökország, Szerbia, Macedónia, Bosznia-Hercegovina, Svájc – a „távol-külföld” államai közé sorolják. A fent említett 31 százalék ez utóbbi csoportba sorolt államokra vonatkozik. (PJSC Gazprom Annual Report 2015, [online], 2015. 53. o. Forrás: www.gazprom.com [2016. 07. 17.] Az EU kimutatása szerint a közösség gázimportjának 39 százaléka (2013) származik orosz importból. Imports and secure supplies, [online], 2016. Forrás: European Commission [2016. 07. 19.]

A földgázjátszmában egyelőre szürke szerepet tölt be az egyiptomi el-Aris térségéből kiinduló, Jordánián át a szíriai Homsz városáig megépített, 1015 km hosszú „Arab gázvezeték”.

3. ábra: Az Arab gázvezeték³⁹

A korábbi évtized során kivitelezett vezetéknek két leágazása van: az egyik az izraeli Askelonba, a másik pedig a libanoni Tripoliba vezet. Az eredeti tervek a vezetéknek Homsztól a határig, illetve a török területen folytatódó továbbépítéséről, az időközben megépülő Nabucco vezetékhez való csatlakozásáról szóltak. Az is felmerült, hogy a megépítendő katarai vezetéket Homsz közelében összekapcsolják az „Arab vezetékkel”, amely ezzel a megnövelt kapacitással kapcsolódik majd a Nabucco projekthez. A vezeték meghosszabbítását, melynek tervét a nyugati államok és térségbeli szövetségeseik támogatták, Aszad úgyszintén elutasította. Az EU által szorgalmazott Nabucco projekt 2013 nyarán lekerült a napirendről.⁴⁰ Az „Arab gázvezeték” addig megépített szakaszai pedig az elmúlt években jórészt használaton kívül kerültek.⁴¹

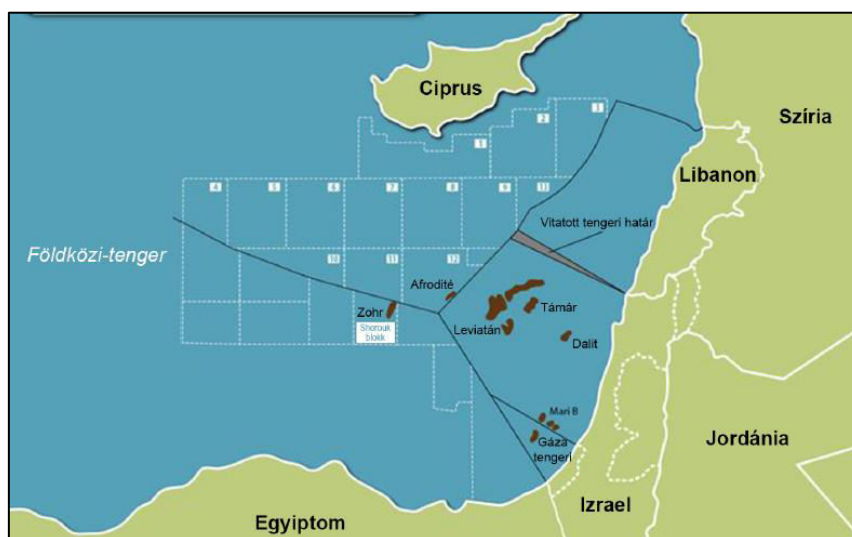
³⁹ Forrás: [Egypt's Declining Oil Fields Lead to Growing Reliance on Natural Gas](#), [online], 2011.02.18. The Oil Drum [2016. 07. 26.]

⁴⁰ Az EU gázellátásának diverzifikálása szempontjából időközben felértékelődött a 3500 kilométer hosszúságú, hét országon áthaladó „Déli gázfolyosó” (Southern Gas Corridor – SGC) terve. Az ezen érkező azeri gáz a Dél-kaukázusi vezetéken [South Caucasus Pipeline – SCP (Azerbajdzsán, Grúzia)], a Transzanatóliai vezetéken [Trans Anatolian Pipeline – TANAP (Törökország)], s a Transadriai vezetéken [Trans Adriatic Pipeline – TAP (Görögország, Albánia, Olaszország)] jutna el az európai fogyasztókhoz. Az utolsó szakasz átadási határideje 2019. A projekt működését azonban veszélyeztetheti, hogy az Iszlám Állam és más szélsőséges szunnita szervezetek térségbeli aktivizálódása miatt a siita többségű Azerbajdzsán biztonsági környezete az elkövetkezendő években romolhat. E potenciális fenyegetés is szerepet játszott abban, hogy 2016. augusztus 8-án Baku otthont adott az azeri–oros–iráni csúcshoz, ahol a szíriai és iraki helyzet, a „terrorizmus és extremismus elleni átfogó harc” kérdései is nagy hangsúlyt kaptak. Ilham Alijev azeri elnök korábban nem favorizálta a Moszkvával és Teheránnal való kapcsolatok erősítését. A találkozó Moszkva növekvő befolyásáról, s a bakui vezetéknek az Obama-adminisztráció politikájával való elégedetlenségéről tanúskodott. (Alex VATANKA: [Baku's Choice. How Iran and Russia are wooing Azerbaijan](#), [online], 2016.08.11. Forrás: Foreign Affairs Online [2016. 08. 11.] A projektre a legnagyobb konkurenciát az orosz gázt továbbító, a Fekete-tengeren át Ukrajnát elkerülő „Török Áramlat” vezeték terve jelenti. Noha a Szentpétervárott augusztus 9-én lezajlott Putyin–Erdoğan- találkozon az évi 63 ezer köbméter (16 ezer török, 47 ezer köbméter EU-reláció) kapacitású vezeték megépítésének fontosságát ismét megerősítették, a görög–török határtól az EU területén építendő vezetékek körüli stratégiai, kereskedelempolitikai érdekellentétek miatt az eredeti projekt megvalósíthatósága egyelőre kérdéses. *Mevlüt Çavuşoğlu* török külügyminiszter a szentpétervári csúcs után adott nyilatkozatában felvetette a Török Áramlatnak a TANAP vezetékhez való csatlakoztatását, javaslata azonban különösebb lelkesedést nem keltett. Annie TSONEVA: [Turkey Suggests to Link Turkish Stream with TANAP](#), [online], 2016.10.08. Forrás: [www.emis.com](#) [2016. 09. 01.]

⁴¹ Az „Arab gázvezeték” szíriai szakasza a válság kezdetével megbénult, ennélfogva a libanoni is, ez utóbbi vezetéken már a korábbi időszakban is a vártól jóval kevesebb gáz érkezett. Az askeloni leágazáson 2008-tól továbbított egyiptomi gáz, amely az izraeli igényeknek a 40-45 százalékát fedezte, a Sínai-félszigeten húzódó vezetékek elleni szabotázsakciók, politikai okok, illetve a helyi igények növekedése miatt 2012-ben teljesen leállt. Jordánia elektromos energiatermelése 80 százalékát egyiptomi gázimportból biztosította. A szállításoknak az „arab tavasz” időszakától tapasztalható gyakori megszakadása az országot súlyosan érintette. A kiszámíthatatlanná vált gázimport nyomán kialakult helyzetet az ammani kormány növekvő olaj-, illetve cseppfolyós földgáz-importtal próbálja ellensúlyozni.

Az újonnan felfedezett levantei offshore energiaforrások szerepe, szíriai olaj- és gázkészletek

A geostratégiai versenyfutást még összetettebbé teszik a Földközi-tenger levantei medencében az elmúlt két évtized során talált jelentős, – az öböltérség tartalékaival ugyan nem összehasonlítható – szénhidrogénkészletek.⁴² Ahogy az alábbi térképen is jól látható a tengeri felségterület alatt lévő mezők feltérképezésében Izrael áll az élen, a sor végén szerepel Libanon és Szíria. Ez utóbbi a válság kirobbanása óta szünetelteti a kutatásokat.⁴³

4. ábra: A tengeri felségterületekhez tartozó feltárt gázmezők⁴⁴

A készletek az érintett országok igényeinek kielégítése mellett az exportlehetőségeiket is jelentősen kiszélesíthetik. A legnagyobb vonzerőt az Európai Unió fokozott érdeklődése jelenti, amely csökkenteni szeretné az orosz gáztól való függőségét. Mivel az azeri lelőhelyekről a „Déli Gázfolyosóba” (Southern Gas Corridor – SGC) kerülő földgáz mennyisége eleinte 16 ezer köbméter lesz évente – ebből 10 ezer köbméter az EU-államokba, a többi török felhasználókhoz kerülne –, stratégiaileg nagy fontosságú további, köztük a levantei offshore mezőkből származó források bekapcsolása a rendszerbe. Innen a szállítás legkézenfekvőbb módja a tengeri vezetéknek Törökországig történő kiépítése lenne, a projekt gyors megvalósítását azonban jelenleg több, nem könnyen áthidalható politikai tényező is hátráltatja.⁴⁵ Egyes izraeli stratégiai tervezők továbbra is számolnak azzal, hogy a levantei offshore készletek exportjánál a későbbiekben egy meghosszabbított „Arab gázvezeték” is fontos szerepet tölthet be.⁴⁶ A vezeték felhasználását, meghosszabbítását a későbbi gázexport szempontjából Libanonban is fontosnak tartanák.⁴⁷

⁴² Az amerikai Geological Survey 2010-es, sokat idézett becslései szerint a Földközi-tenger levantei medencéjében 1,7 milliárd hordó kőolaj és 122 billió köbláb (3455 milliárd köbméter) földgáz vár kitermelésre. (Assessment of Undiscovered Oil and Gas Resources of the Levant Basin Province, Eastern Mediterranean, [online], 2010.03. Forrás: USGS [2016. 08. 01.] Az eddig felfedezett offshore lelőhelyek közül a legnagyobbak egyiptomi és izraeli területi vizek alatt találhatóak: 2015-ben felfedezett, a levantei medence határán fekvő Zohr-mező (850 milliárd köbméter) és az öt évvel korábban ismertté vált Leviatan-mező (535 milliárd köbméter).

⁴³ Dr. Carole NAKHLE: Politics, economics still stifle Eastern Mediterranean gas, [online], 2016.03.01. Forrás: Geopolitical Intelligence Service [2016. 09. 28.]

⁴⁴ Dr. Carole NAKHLE: Politics, economics still stifle Eastern Mediterranean gas, [online], 2016.03.01. Forrás: Geopolitical Intelligence Service [2016. 09. 28.]

⁴⁵ A vezeték megépítését az érintett országok közül a leginkább „exportkész” állam, Izrael sürgeti, amely hosszú tárgyalások után az idén nyáron megegyezett a török vezetéssel a 2010 óta befagyott együttműködés újraindításáról. Az izraeli Leviatan gázmezőtől tervezett vezeték azonban a ciprusi görög kormány nem engedi a területi vizein keresztülvezetni addig, amíg Törökország nem rendezi vele a kapcsolatait. Izraeli részről Ankara és Nicosia ellentétét áthidalhatónak tartják, s szeretnék, ha a megépítendő vezetékhez az Aphrodité és a Zohr-mezőben található jelentős készletek révén Ciprus és Egyiptom is mielőbb csatlakozna. Úgyszintén zavaró tényező Izrael és Libanon között a területi vizek határáról folyó vita.

⁴⁶ Saul Zemach, az izraeli energetikai és vízerőforrások minisztériumának volt főigazgatója „regionális gázpiac” létrehozását, a meglévő vezetékrendszerek fejlesztését javasolta. Szerinte Izraelnek csatlakoznia kell, vagy használati jogot kell szereznie az „Arab gázvezetékhez”, s elő

Egyelőre nem tudni, hogy sikeres feltárás esetén a szíriai offshore készleteket miként hasznosítják, ez nem utolsósorban a válság politikai kimenetelének függvénye. A levantei ország területi vizeinek – a határok a szomszédos államokkal vitatottak – egy részén (2200 négyzetkilométeres zónában) történő kutatásokra, illetve siker esetén a kitermelésre az orosz Szozjuznyeftye gaz kapott 25 évre szóló koncessziót 2013 decemberében, a vállalat azonban a munkálatokat a háború miatt nem kezdte el.⁴⁸ A damaszkuszi kormány Oroszországnak jelentős szerepet szán az energiaszektor rekonstrukciójában. Szíria geostratégiai fontosságát nagyban növeli, hogy regionális viszonylatban jelentős szárazföldi szénhidrogénkészlettel rendelkezik: olaj- és gáztartalékait 2,5 milliárd barrelre, illetve 8,5 billió köblábra (241 milliárd köbméter) becsülik.⁴⁹ Az ország területén viszonylag jelentős palagáz- és palaolajkészletek vannak, nagyságukat 56 milliárd köbméterre,⁵⁰ illetve 37 milliárd barrelre becsülik.⁵¹ Ez utóbbi mezők zöme Aleppótól 100 kilométerre délkeletre található. Még 2011-ben jelentős gázmezőket fedeztek fel Homsz közelében és a tartuszi régióban. 2015 őszén jelentették be, hogy számottevő olajkészletre bukkantak a Szíriához tartozó Golán-fennsík izraeli megszállás alatt lévő részén. Az ország földgáz- és olajlelőhelyeinek nagy része az ország keleti és középső, a harcok által súlyosan érintett régióiban vannak. Az olaj- és gázlelőhelyek jelentős része a válság első éveiben az Aszad-rezsim ellen harcoló, egymással is rivalizáló csoportok ellenőrzése alá került. A kutakért folyó versenyfutás felgyorsulásában jelentős szerepet játszott az EU 2013. áprilisi, kevésbé átgondolt döntése a szíriai olajipart érintő korábbi szankciók feloldásáról.⁵²

A több mint öt éve tartó háború a szénhidrogén-ágazatot súlyosan érintette. A termelőberendezésekben hatalmas károk keletkeztek, az ágazat a háború valamikori befejezése után csak jelentős költségekkel lesz újra felfuttatható. A gázvezetékprojektek sorsához hasonlóan a rekonstrukció végrehajtása, az ágazat fejlesztése azonban a ma még kevésbé látható új politikai realitások függvénye lesz.

kell mozdítani annak meghosszabbítását. [East Mediterranean hope](#), [online], 2016.05.23. Forrás: Oil & Gas Journal Digital Edition [2016. 07. 24.]

⁴⁷ Bassam FATTOUH, Laura EL-KATIRI: [Lebanon's Gas Trading Options](#), [online], 2015. Forrás: The Lebanese Center for Policy Studies [2016. 07. 13.]

⁴⁸ Oroszország szeretne befolyást gyakorolni a kelet-mediterrán régióból az EU felé irányuló, néhány éven belül megkezdődő gázexportra. Moszkva Szíria után 2016 júniusában Libanonnal is egyezményt kötött offshore olaj- és gázlelőhelyek kutatására. A koncessziós övezet a levantei ország területi vizeinek három déli blokkját foglalja magában, melyek határai vitatottak Izraellel. Oroszország Izraellel is tárgyal az offshore lelőhelyek kiaknázásában való részvételről.

⁴⁹ [Syria, International energy data and analysis](#), [online], 2015.06.24. Forrás: US Energy Information Administration [2016. 06. 02.]

⁵⁰ Nicholas NEWMAN: [Levant Basin Holds Massive Energy Potential](#), [online], 2013.11.05. Forrás: Hart Energy [2016. 08. 16.]

⁵¹ Gulshan DIETL: [The Great Gas Game over Syria](#), [online], 2013.09.09. Forrás: IDSA Comment [2016. 09. 02.]

⁵² Az Európai Unió Tanácsa az Aszad-rezsim elleni szankciós lépései keretében 2011. szeptemberi határozatával megtiltotta az ekkor még a szíriai rezsim ellenőrzése alatt álló olajszektorból származó olajimportot, illetve az itteni olajiparba történő investálásokat. Míután a kutak egy jelentős része az ellenzék kezébe került, a testület Szíriával foglalkozó 2013. februári állásfoglalása bejelentette, hogy az ellenzék támogatása érdekében az országgal szembeni szankciós rezsimet felül fogják vizsgálni. Ennek eredménye volt a Tanács 2013. április 22-én született döntése, amely engedélyezte a szíriai olaj és olajszármazékok importját, az olajipari berendezések exportját, valamint az itteni olajszektorba történő investálásokat. A határozatban az is szerepelt, hogy ilyen tranzakciók jóváhagyása csakis a Szíriai Forradalmi és Ellenzéki Erők Nemzeti Koalíciójával való konzultáció nyomán történhet. Ezt követően azonban a szénhidrogénforrásokért való harc az ellenzéki fegyveres csoportok között felgyorsult, s a lelőhelyek jelentős része az ellenzéki koalícióhoz nem tartozó radikális dzsihadista csoportok, köztük is elsősorban a Nuszra Front és az Iszlám Állam ellenőrzése alá került. Az általuk a határon túl, jóval a világgiazi ár alatt illegálisan értékesített olaj nagy része Törökországba került. Belföldön egy sajátságos módja is kialakult az olajeladásnak. Az említett és más radikális szervezetek az Aszad-rezsimnek is adtak el többnyire áron alul olajat, de az sem volt ritka, hogy olajjal és gázzal fizettek a Damaszkusz által biztosított áramért. Üzemanyagért cserébe azt is el lehetett érni, hogy a főhadiszállásuk vagy bizonyos bázisaik átmenetileg lekerüljenek a rezsim légerejének bombázási célpontjairól.

Ben HUBBARD, Clifford KRAUSS, Eric SCHMITT: [Rebels in Syria Claim Control of Resources](#), [online], 2014.01.28. Forrás: New York Times Online [2016. 07. 22.]

Stratégiai Védelmi Kutatóközpont ELEMZÉSEK 2016/19.

Az „SVKK Elemzések” 2003 óta a Kutatóközpont munkatársainak tematikus szakpolitikai elemzéseit megjelentető időszakos kiadvány, melyben a szerzők független kutatói álláspontjukat közlik.

Az NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont független szakpolitikai kutatóintézet, a kiadványaiban megjelenő elemzések, álláspontok, vélemények nem feltétlenül tükrözik a szerkesztőség vagy a kiadó véleményét. Az elemzésben foglalt információk, adatok, megállapítások tájékoztatás céljából készültek.

Kiadó: Nemzeti Közszolgálati Egyetem

Szerkesztés és tördelés:
Bazsó Márton, Tóth Péter

A kiadó elérhetősége:

1581 Budapest, Pf. 15.

Tel: 00 36 1 432-90-92

E-mail: svkk@uni-nke.hu

2012– : NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések (ISSN 2063-4862)

2011–2012: ZMNE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések (ISSN 2063-4854)

2007–2011: ZMNE Stratégiai Védelmi Kutatóintézet Elemzések (ISSN 2063-4854)

2003–2007: ZMNE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések (ISSN 2063-4854)

© Gazdik Gyula, 2016

© Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2016